

Віолетта САЛОГУБОВА, Світлана СМІРНАЯ

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наведено в динаміці дані щодо видатків бюджету України на освіту. Запропонована нова норма бюджетного фінансування підготовки кадрів з вищою освітою за спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукових рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності. Наведено середньостроковий прогноз потенціалу освіти стосовно контингенту студентів у вищих навчальних закладах.

Постановка проблеми. Вітчизняне економічне середовище, яке визначається такими найважливішими макроекономічними показниками, як валовий внутрішній продукт, темпи економічного зростання, доходи населення, зайнятість населення, інфляція тощо, значним чином впливає на сферу освіти. Цей вплив зумовлює кількісні, якісні та структурні зміни в освіті, попит на освітні послуги, підготовку фахівців певних галузей. В Україні час від часу проводяться освітні реформи, але в умовах глобальних економічних проблем вони мають бути більш ефективними, повною мірою задовольняти вітчизняні, європейські та світові виклики. Для досягнення європейського та світового рівнів якості підготовки фахівців необхідними є державні цільові інвестиції у сферу освіти.

Глибока економічна криза 1990-х рр. призвела до зменшення фінансування вищої освіти майже втричі. Проте з 2003 р. бюджетні видатки на освіту [1], у тому числі на вищу, значно збільшилися (табл. 1).

Таблиця 1

Видатки Зведеного бюджету України на освіту

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Видатки на освітню галузь, млрд. грн.	14,9	18,3	26,8	33,1	44,3	60,9	65,8	77,3
Частка ВВП, %	5,6	5,3	6,1	6,3	6,9	6,8	6,5	6,7
Видатки на вищу освіту, млрд. грн.	4,6	5,8	7,9	9,9	11,0	11,6	14,2	15,3

Однак незважаючи на щорічне суттєве збільшення бюджетного фінансування освітньої галузі, у тому числі вищої освіти, воно на сьогодні ще не повністю забезпечує потреби освіти згідно з нормою чинного Закону України "Про освіту", в якому визначено частку ВВП на фінансування освіти 10%.

Мета статті – обґрунтування нормативів бюджетного фінансування освітньої галузі як запоруки економічного зростання сфери вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Упродовж останніх років бюджетне фінансування вищої освіти здійснюється лише за соціальними статтями витрат на заро-

бітну плату, стипендії і частково на покриття комунальних послуг, а значна частка витрат на утримання – за позабюджетні кошти вищих навчальних закладів. Очевидно, що на певний час чинну модель фінансування вітчизняної вищої школи буде продовжено. Однак зважаючи на те, що європейська модель передбачає практично безоплатне навчання студентів, а держава має свідомо вкладати інвестиції в інтелектуальний розвиток громадян, можна стверджувати, що в прогнозованому періоді державна підтримка вищої освіти має суттєво зростати.

Невід'ємною складовою економіки є загальна система наукового і науково-технічного сектору та технологічного середовища України, у тому числі наука у вищих навчальних закладах, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток держави. Особливу роль мають відігравати у цьому напрямку провідні університети, яким урядом країни надано статус самоврядних (автономних) дослідницьких національних університетів. Політику країни щодо підтримки фундаментальних досліджень як ВНЗ, так і академічних установ здійснює Державний фонд фундаментальних досліджень. Динаміку обсягів фінансування фундаментальних та прикладних досліджень вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України, із загального фонду Державного бюджету України наведено на рис. 1 [1, 2].

Доцільно зазначені достатньо високі темпи приросту видатків на наукову та науково-технічну діяльність ВНЗ у попередні роки зберегти і в майбутньому.

Рис. 1. Обсяги фінансування фундаментальних та прикладних досліджень ВНЗ із загального фонду Державного бюджету України

Загалом система бюджетного фінансування освітньої галузі потребує суттєвого вдосконалення, оскільки й досі відсутні базові принципи та науково обґрунтовані нормативи фінансового та матеріального забезпечення вищих навчальних закладів на основі собівартості навчання та утримання одного студента бюджетної форми навчання.

Поки що недостатньою є й суспільна відповідальність за якість освіти тих, хто має бути причетним до інтеграційних освітніх процесів, з боку працедавців, які переважно не беруть участь у підготовці конкурентоспроможних компетентних кадрів. Одним із пріоритетних завдань має бути розроблення та запровадження нових економічних механізмів солідарної участі держави і громадянського суспільства в розвитку освітньої галузі, залучення споживачів фахівців з вищою освітою, промисловців і бізнесменів до спільної роботи з університетами, формування змісту освіти, розробки сучасних навчальних планів, як це робиться в Європі та Америці.

Важливим показником, що характеризує освітній, інтелектуальний та економічний потенціал країни, є чисельність студентів у розрахунку на десять тисяч населення. Відповідний показник деяких країн на 01.01.2006 р. наведено на рис. 2 [3].

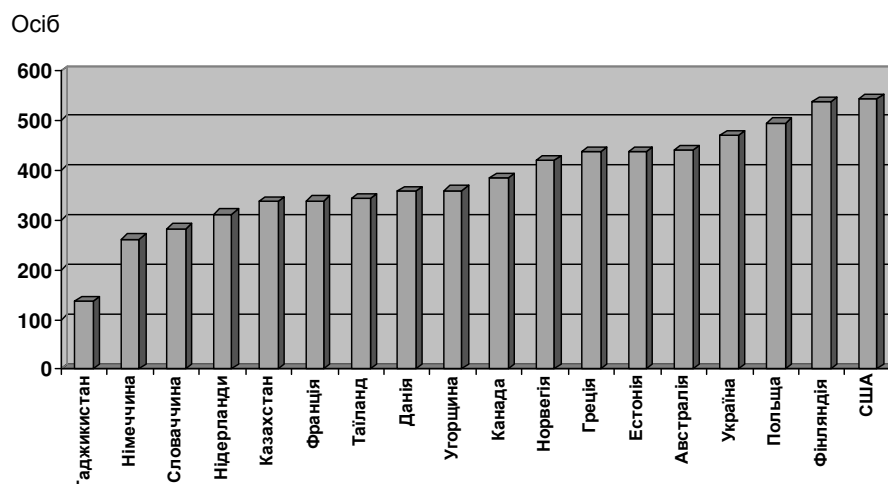

Рис. 2. Чисельність студентів деяких країн у розрахунку на десять тисяч населення

Законом України “Про вищу освіту” (ст. 64) [4] зафіксовані певні кількісні показники для студентів, фінансування яких здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України, вищих навчальних закладів III–IV та I–II рівнів акредитації, а саме 180 та 100 студентів у розрахунку на 10 тисяч населення відповідно.

Слід зазначити, що цей показник в Україні за останні три роки для вищих навчальних закладів I–II та III–IV рівнів акредитації змінюється згідно з даними, наведеними в табл. 2.

Таблиця 2

Чисельність студентів у розрахунку на десять тисяч населення у ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації

	ВНЗ I–II рівнів акредитації			ВНЗ III–IV рівнів акредитації		
	2007/08	2008/09	2009/10	2007/08	2008/09	2009/10
Чисельність студентів, які навчаються за рахунок видатків Державного бюджету України	35	33	29	174	180	171
Чисельність студентів, які навчаються за договорами та за рахунок видатків місцевих бюджетів	60	54	48	337	332	317
Загальна чисельність студентів	95	87	77	511	512	488

Треба мати на увазі, що до структури значної кількості університетів, академій та інститутів входять ВНЗ I–II рівнів акредитації, в яких проводиться підготовка як молодших спеціалістів, так і бакалаврів. А в окремих ВНЗ I–II рівнів акредитації навчаються студенти як за програмами молодших спеціалістів, так і за програмами бакалаврів. Розподіл контингенту зазначеної категорії студентів у ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації України за період з 2007 по 2009 р. наведено в табл. 3 [1; 2; 5–10].

Таблиця 3

Розподіл контингенту студентів у ВНЗ I-II та III-IV рівнів акредитації
(на початок навчального року)

Навчальний рік		2007/2008	2008/2009	2009/2010
ВНЗ III–IV рівнів акредитації	Кількість студентів, які навчаються за програмами бакалаврів, спеціалістів і магістрів, тис. осіб	2155,93	2134,27	2017,77
	Кількість студентів, які навчаються за програмами молодших спеціалістів, тис. осіб	216,53	230,27	227,24
	Усього, тис. осіб	2372,46	2364,54	2245,01
ВНЗ I–II рівнів акредитації	Кількість студентів, які навчаються за програмами молодших спеціалістів, тис. осіб	416,16	374,33	329,5
	Кількість студентів, які навчаються за програмами бакалаврів, тис. осіб	25,18	25,0	24,71
	Усього, тис. осіб	441,34	399,33	354,21

У рамках адаптації національної системи вищої освіти до Болонського процесу підготовка фахівців в Україні переходить на двоциклову систему – підготовку бакалаврів і магістрів. Тому для більш об'єктивного та повного порівняння відносної чисельності студентів нашої країни з аналогічними показниками зарубіжних країн, які приєдналися до розбудови європейського простору вищої освіти, а також з огляду на необхідність

визначення оптимальних нормативів фінансування сфери вищої освіти доцільним уявляється оперування з таким показником, як чисельність тільки тих студентів, які навчаються за освітньо-професійними програмами бакалаврів та магістрів, у розрахунку на десять тисяч населення.

За умови такого виокремлення з наведених показників за 2007 р. у 511, 174 та 337 осіб частка чисельності студентів, які навчалися в усіх вищих навчальних закладах країни тільки за програмами бакалаврів, спеціалістів і магістрів, на десять тисяч населення становила 470, 151 та 319 відповідно, оскільки загальна чисельність зазначеної категорії студентів дорівнювала 2181,1 тисячі, з яких 702 тис. навчалися за бюджетом та 1479,1 тис. – за договорами. Із наведених показників за 2008 р. у 512, 180 та 332 частка чисельності студентів, які навчалися в усіх ВНЗ країни тільки за програмами бакалаврів, спеціалістів і магістрів, на 10000 населення становила 468, 156 та 312 відповідно, оскільки загальна чисельність зазначеної категорії студентів дорівнювала 2159,27 тис., з яких 721 тис. навчалася за бюджетом та 1438,27 тис. – за договорами. Таким же чином визначено показники за 2009 р.

Аналогічно визначено кількість студентів, які навчаються тільки за програмами молодших спеціалістів. Числові дані наведено в табл. 4.

Ґрунтуючись на даних, наведених у [1; 2; 5–10], побудовано прогнозні (на період по 2020 р.) залежності кількості студентів, які навчатимуться за освітньо-професійними програмами бакалаврів, спеціалістів і магістрів за бюджетом, за договорами і разом, у розрахунку на десять тисяч населення (табл. 5).

Таблиця 4

Кількість студентів у розрахунку на десять тисяч населення за різними програмами підготовки фахівців

	Програми молодших спеціалістів			Програми бакалаврів, спеціалістів і магістрів		
	2007/08	2008/09	2009/10	2007/08	2008/09	2009/10
Кількість студентів, які навчаються за бюджетом	58	54	50	151	156	153
Кількість студентів, які навчаються за договорами	78	77	71	319	312	291
Разом	136	131	121	470	468	444

Таблиця 5

Прогноз чисельності студентів, які навчатимуться за освітньо-професійними програмами бакалаврів, спеціалістів і магістрів, у розрахунку на десять тисяч населення

Рік	Кількість студентів, які навчатимуться за бюджетом	Кількість студентів, які навчатимуться за договорами	Кількість студентів, усього
2012	142	218	360
2013	137	204	341
2014	137	197	334
2015	140	186	326
2016	152	180	332
2017	156	158	314
2018	159	147	306
2019	162	135	297
2020	165	124	289

Зазначений підхід є пропозицією щодо зміни абзацу 4 частини 1 ст. 64 Закону України "Про вищу освіту", а саме: "Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки кадрів з вищою освітою за спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукових рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється з урахуванням державного замовлення, визначеного в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менше як вісімдесяти студентів, які навчаються у професійних коледжах, і ста сімдесяти студентів, які навчаються в університетах, академіях, коледжах.

Висновки. Для досягнення європейського та світового рівнів якості підготовки фахівців з боку держави у вищу освіту мають бути спрямовані необхідні інвестиції.

Запропонована норма бюджетного фінансування вищої освіти дозволить удосконалити механізм планування фінансових видатків на вищу освіту, що має привести до підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів країни.

Наведений прогноз потенціалу освіти стосовно контингенту студентів у ВНЗ дає можливість обґрунтованого прийняття оптимальних управлінських, організаційних та економічних рішень на державному рівні з огляду на існуючий соціально-економічний стан країни та його перспективу.

Подальші дослідження полягають в аналізі впливу економічних аспектів функціонування вищих навчальних закладів на підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Література

1. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України "Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2008/2009 навчальному році та основні завдання на 2009/2010 навчальний рік" [22 квітня 2010]. – Харків, 2010. – 77 с.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали "Вища освіта України 2009". – К., 2010. – 25 с.
3. Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2006. – 253 с.
4. Про вищу освіту : Закон України №2984-III від 17.01.2002 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
5. Інформаційні матеріали до міжгалузевої наради з питань розвитку науки у вищих навчальних закладах України "Наука у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації Міністерства освіти і науки України". – К., 2006. – 64 с.
6. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки "Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства" [1–2 березня 2007]. – К., 2007. – 92 с.
7. Інформаційно-аналітичні матеріали до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України "Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи" [21 березня 2008] // Освіта України. – 2008. – 19 берез. (№ 21–22).
8. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України "Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти" [2 квітня 2009]. – К., 2009. – 102 с.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2007/2008 навчального року. – К., 2008. – 196 с. – (Державний комітет статистики України).
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.